

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm en-Nahvî, *Evâḥu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1967, neşredenin girişi, I, 6-9; a.mlf., *Şerhu Kaṭrî'n-nedâ ve bellî's-şadâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1374/1954, neşredenin girişi, s. 6-9; a.mlf., *Şerhu Kaşideti Ka'b b. Zühayr* (nşr. Mahmûd Hasan Ebû Nâcî), Dimaşk 1414/1984, neşredenin girişi, s. 13-17; a.mlf., *Tahlişü's-şevâhid ve telhişü'l-fevâ'id* (nşr. Abbas Mustafa es-Sâlihî), Beyrut 1406/1986, neşredenin girişi, s. 5-36; a.mlf., *Nüzhetü't-tarf fi 'ilmi's-şarf* (nşr. Ahmed Abdülmecîd Herîdî), Kahire 1410/1990, neşredenin girişi, s. 5-49; a.mlf., *İkâmetü'd-deli'âlâ şihhati't-temsil ve fesâdi't-te'vîl* (EAÜİFD içinde, nşr. Rabîha Çelebi), sy. 3 (1979), neşredenin girişi, s. 348-358; a.mlf., *Şerhu Şüzûri'z-zeheb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1355/1936, neşredenin girişi, s. 6-9; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1386/1967, s. 390; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba*, V, 46; İbn Haldûn, *Mukaddime*, III, 1241, 1267-1268; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 308-310; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 336; a.mlf., *el-Menhelü's-şâfi*, VII, 131-132; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 68-70; a.mlf., *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'n-naḥv* (nşr. Abdül'âl Sâlim Mekrem), Beyrut 1406/1985, VII, 42-97, 107-123, 231-263, 271-293; a.mlf., *Hüsnü'l-muhâḍara*, I, 257; *Keşfü'z-zunûn*, I, 124-125, 154, 406, 563, 564, 604; II, 1021, 1332, 1352, 1477, 1561, 1669, 1751-1754, 1818; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hâşiye 'alâ Şerhi Bânet Sü'ad* (nşr. Nazîf Hoca), Beyrut 1400/1980, I, 55-56; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, I, 400-402; Serkîs, *Mu'cem*, I, 273-276; Brockelmann, *GAL*, II, 23, 27-31; *Suppl.*, I, 507; II, 16-20; C. Zeydan, *Âdâb* (Dayf), III, 154-155; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'el-lifin*, VI, 136-137; Şevkî Dayf, *el-Medârisü'n-naḥviyye*, Kahire 1968, s. 346-355; Ömer Feruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 781-787; Ziriklî, *el-Âlâm* (Fethullah), IV, 147; Ali Fevde Nil, *İbn Hişâm el-Enşârî: âşâruhu ve mezhebühü'n-naḥvî*, Riyad 1406/1985; Sâmî Avad, *İbn Hişâm en-Nahvî*, Dimaşk 1987; Abdül'âl Sâlim Mekrem, *el-Medresetü'n-naḥviyye fi Mısır ve's-Şâm fi'l-karneyni's-sâbi' ve's-sâmin mine'l-hicre*, Beyrut 1410/1990, s. 352-439; Moh. Ben Cheneb, "İbn Hişâm", *İA*, V/2, s. 754-755; H. Fleisch, "İbn Hishâm", *EP* (İng.), III, 801-802.

M. REŞİT ÖZBALIKÇI

İBN HUBEYŞ

(ابن حبیش)

Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân
b. Muhammed b. Abdillâh (Ubeydillâh)
el-Enşârî el-Endelüsî
(ö. 584/1188)

Kur'an, hadis, tarih, dil
ve edebiyat âlimi.

504'te (1110-11) Meriye'de (Almeria) doğdu. Dayısı Hubeys'e nisbetle İbn Hubeys diye tanındı. Ayrıca Hatîb unvanıyla da anılır. Devrinin meşhur âlimlerinden

Ruşâtî, İbn Vaddâh, Ali b. İbrâhim el-Enşârî'den kıraat, hadis ve fıkıh okudu. Daha sonra tahsil amacıyla Kurtuba'ya (Cordoba) giderek Yûnus b. Muhammed b. Mugîs, Ca'fer b. Muhammed el-Mekkî, Muhammed b. Asbağ, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve Muhammed İbn Ebû Zeyd'den ders aldı. Kendisinden kıraat, hadis, dil ve edebiyat alanlarında Ahmed b. Muhammed et-Tarsûsî, Ebû Süleyman İbn Havtullah, Abdullah b. Hasan el-Mâlekî, İbn Dihye el-Kelbî, Kelâf ve Ali b. Yûsuf b. Şerîk gibi âlimler istifade etti. Hırîstîyanlar 542'de (1147) Meriye'yi ele geçince Mürsiye'ye (Murcia) giderek Cezîretü Şakr'a yerleşti ve orada Muvahhidler Devleti hükümdarı Yûsuf b. Abdülmü'min tarafından yaklaşık 556 (1161) yılından itibaren kadılık ve hatiplik görevine tayin edildi. On iki yıl bu görevde kaldıktan sonra Mürsiye hatipliğine, 575'te (1179) Mürsiye kadılığına getirildi. Önce hükümdar, sonra da onun oğlu ile yakın ilişki içerisinde olması sebebiyle değerli eserlerin bulunduğu kütüphanelerden faydalanma imkânı bulmuş ve bu husus ilmi kişiliğinin gelişmesinde etkili olmuştur. İbn Hubeys 14 Safer 584'te (14 Nisan 1188) Mürsiye'de vefat etti.

Eserleri. İbn Hubeys'in günümüze ulaşan tek eseri *Kitâbü'l-Ğazavât* (Megâzî) adını taşımaktadır. Tam adı *el-Ğazavâtü'd-dâminetü'l-kâmile ve'l-fütûhu'l-câmi'atü'l-hâfiletül-kâ'ine fi eyyâmi'l-hulefâ'il-üvelî's-selâse: Ebû Bekir eş-Şiddîk ve Ebî Hâfîs 'Ömer el-Fârûk ve Ebî 'Amr Zinnüreyn 'Osmân olan eser* Yûsuf b. Abdülmü'min'in isteği üzerine kaleme alınmıştır. 583'te (1187) tamamlanan eserde ilk üç halife dönemindeki İslâmî fetihler ele alınmış, başta Seyf b. Ömer'in zamanımıza kadar gelmeyen *Kitâbü'l-Fütûh ve'r-ridde* si ile Vâkîf'in *Kitâbü'r-Ridde* adlı eserleri olmak üzere çeşitli kaynaklardan faydalanılarak ridde savaşları anlatılmış, ardından Muhammed b. Abdullah el-Ezdî'nin *Fütûhu's-Şâm*'ı gibi kaynaklara dayanarak Suriye'deki fetihler konu edilmiştir. Daha sonra Mısır ve Kuzey Afrika'nın fethiyle ilgili rivayetler, müslümanların denizcilik alanındaki faaliyetleri ve Zâtü's-savârî Savaşı üzerinde durulmuştur. Kitabın ikinci yarısı Irak fetihlerine ayrılmış, ardından diğer Sâsânî bölgelerinin fethi anlatılmıştır. Eser Abdullah Güneym (I-IV, Kahire 1404-1408/1983-1987) ve Süheyl Zekkâr (I-II, Beyrut 1412/1992) tarafından ya-

yımlanmıştır. Kaynaklarda İbn Hubeys'in *el-Elkâb* adında bir risâlesi daha olduğu kaydedilmektedir (İbnü'l-Ebbâr, II, 573).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hubeys, *Ğazavât* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1412/1992, neşredenin girişi, I, 5-21; Münzîrî, *et-Tekmilte*, I, 79; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilte* (nşr. F. Codera), Madrid 1886, II, 573; Zehbî, *Tezkiretül'l-huffâz*, IV, 141-143; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 118-121; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-nihâye*, II, 378; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 85-86; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylül-ibtihâc* (İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb* içinde), Kahire 1329, s. 162-163; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1460, 1747; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 157; Brockelmann, *GAL*, I, 344; *Suppl.*, I, 587; D. M. Dunlop, "The Spanish Historian İbn Hübays", *JRAS* (1941), s. 359-362; a.mlf., "İbn Hübays", *EP* (Fr.), III, 826-827; Abdülmü'min Muhtâr Emîn, "İbn Hübays el-Endelüsî", *Mecelletü'l-mü'errihi'l-Arabî*, sy. 18, Bağdad 1981, s. 122-137; *en-Neşretü'l-aḥbâriyye*, sy. 3, Riyad 1412/1992, s. 23; Muhammed Hâdî Müezzîn-i Câmî, "İbn Hübays", *DMBİ*, III, 310-312.

SÂMÎ ES-SAKKÂR

İBN HUCEYRE

(bk. ABDURRAHMAN b. HUCEYRE).

İBN HÛD

(ابن هود)

(ö. 438/1046)

Endülüs'ün
Aragon bölgesinde
hüküm süren
Hûdîler'in kurucusu
(bk. HÛDÎLER).

İBN HUMEYD

(ابن حميد)

Muhammed b. Abdillâh
b. Alî el-Âmirî en-Necdî
(ö. 1295/1878)

Hanbelî fıkıh âlimi
ve biyografi yazarı.

1236 (1821) yılında Necid bölgesinde ki Kasım'ın merkezi Uneyze'de dünyaya geldi. Abdullah b. Abdurrahman el-Besâm doğum tarihini 1232 (1817) olarak kaydederse de ('*Ulemâ'ü Necd*, III, 862) İbn Humejd, 1248 (1832) yılında Uneyze'de geçen bir olaydan söz ederken o vakit on iki yaşında olduğunu belirtir (*es-Sühubü'l-vâbile*, II, 630, 644). Âmir b. Sa'saa kabilesine mensup olup atalarından Humejd b. Gânim'e nisbetle İbn Humejd

diye tanınmıştır. Uneyze'de Kadı Abdullah b. Abdurrahman Ebâ Butayn'dan fıkıh, usûl-i fıkıh, hadis ve akaide dair çeşitli metinler okudu. Daha sonra tahsil için Mekke'ye giderek sarf, nahiv, meânî, beyân ve bed'î dersleri aldı. Muhammed Âbid es-Sindî, Muhammed b. Ali es-Senûsî, Ahmed b. Osman en-Necdî el-Bahreynî, Ahmed Zeynî Dahlân, Abdurrahman b. Muhammed el-Küzberî es-Sagîr ve Muhammed Ehdel ez-Zebîdî'den hadis okuyarak icâzet aldı. Muhammed b. Hamed el-Hüdeybî, Abdülcebbar b. Ali ez-Zübeyrî el-Basrî ve Osman b. Hasan ed-Dimyâtî gibi âlimlerden fıkıh tahsil etti. Ayrıca Irak, Mısır, Yemen ve Suriye'de çeşitli şehirleri dolaşarak özellikle Hanbelî ulemâsından icâzetler aldı; Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî ve İbrâhim es-Sekkâ el-Ezherî'nin derslerini takip etti.

Daha sonra Mekke'ye yerleşen İbn Humeyd kendini eğitim ve öğretim faaliyetlerine verdi. Yetiştirdiği talebeler arasında kendinden sonra Mekke müftülüğüne getirilen oğlu Ali, Abdülhay el-Leknevî, Sâlih b. Abdullah el-Bessâm, Halef b. İbrâhim en-Necdî, Ebû'l-Hayr Abdullah Mirdâd, Uneyze Kadısı Abdullah b. Âyid ve Mustafa b. Halîl et-Tûnisî gibi âlimler bulunmaktadır. İbn Humeyd, 1264 (1848) yılında Mescid-i Harâm Hanbelî imam-hatipliği ve müderrisliğine tayin edildi; bir ara müftülükte fetva kâtipliği yaptı. Muhammed b. Yahyâ b. Zahîre el-Mekkî'nin vefatıyla (1271/1854) yıllarca boş kalan Mekke Hanbelî müftülüğü makamına getirildi (1282/1865). 12 Şâban 1295 (11 Ağustos 1878) tarihinde Tâif'te vefat etti ve burada İbn Abbas'ın mezarının kuzey tarafında bir yere defnedildi.

İbn Teymiyye ile öğrencilerinin hayranı olan ve onların eserlerine ayrı bir önem veren İbn Humeyd, Arabistan'da ve bilhassa memleketi Necid bölgesinde Vehhâbilik hareketinin hâkim olduğu bir sırada yaşamış olmakla birlikte kendisini bu hareketin dışında tutmuş, zaman zaman da onlara eleştiriler yöneltmiştir. Vehhâbîler'in ictihâdî savunmalarına ve herhangi bir mezhep imamını taklit etmemelerine rağmen Hanbelî mezhebinin göründüklerini söyleyen İbn Humeyd, bu sebeple Hanbelî âlimlerinin biyografilerine ayırdığı *es-Sühubû'l-vâbile* adlı eserinde Muhammed b. Abdülvehhâb'a yer vermediği gibi Vehhâbîler'in tasavvuf aleyhtarlığına karşılık olarak Hanbelî mutasavvıflarından övgüyle bahseder ve onların kerâmetlerinden örnekler verir.

Eserleri. 1. *es-Sühubû'l-vâbile 'alâ darâ'ihî'l-Hanâbile*. İbn Receb'in *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*'sinin zeyli olup 751 (1350) yılından 12 Cemâziyelâhîr 1288 (28 Ağustos 1871) tarihine kadar geçen sürede yaşayan 843 Hanbelî âliminin biyografisini içermektedir (I-III, nşr. Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd – Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin, Beyrut 1416/1996). Abdullah b. İbrâhim en-Necdî *ez-Zübeyrî es-Sâbile fi'z-zeyl 'ale's-Sühubi'l-vâbile* (Basra Üniversitesi Ktp., nr. 700) ve müellifin torunu Abdullah b. Ali *en-Na'tû'l-ekmel fi terâcimi aşhâbi'l-İmâm Ahmed* adıyla esere birer zeyil yazmışlardır (*es-Sühubû'l-vâbile*, neşredeninin girişi, I, 102; Abdullah b. Abdurrahman el-Bessâm, II, 600). 2. *Mûlahhâşu Buğyeti'l-vu'ât*. Süyûtî'nin eserinin muhtasarı olup müellif nüshası Haydarâbâd Âsafiye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 342). 3. *Keşfû's-sünne* (Haydarâbâd Âsafiye Ktp., nr. 1324). İbn Humeyd hakkında bilgi veren kaynaklarda bu eserden söz edilmemektedir. 4. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Müntehâ*. Buhûtî'nin fıkıha dair eserine yazılmış bir hâşiyedir. Uneyze'de el-Mektebetü'l-vataniyye ve Şeyh Abdullah b. Halef ed-Duhayyân'ın Küveyt Evkaf Bakanlığı Kütüphanesi'ndeki özel kitaplığında iki nüshası mevcuttur (*es-Sühubû'l-vâbile*, neşredeninin girişi, I, 58-59). 5. *Gâ-yetü'l-'aceb fi tetimmeti Tabakâti İbn Receb*. İbn Receb'in eserine yaptığı bazı ilâvelerle düştüğü notları ve 750 (1349) yılından önce vefat ettikleri halde eserde zikredilmeyen bir kısım âlimlerin biyografisini ihtiva etmektedir. Bir nüshası Uneyze'de adı geçen kütüphanede, mikrofilm de Câmîatü'l-Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye'nin merkez kütüphanesinde bulunmaktadır (a.g.e., I, 62).

İbn Humeyd'in, öğrencisi Mustafa b. Halîl et-Tûnisî'ye verdiği icâzet (Mektebetü'l-Haremi'l-Mekkî, Umumi, nr. 729) hocalarını ve rivayetlerini göstermesi bakımından önemlidir. Müellifin ayrıca orta hacimde bir divan teşkil edecek kadar kasideeleri ve edebî yazışmalarının bulunduğu kaydedilmektedir (Abdullah b. Abdurrahman el-Bessâm, III, 868). İbn Humeyd, hocası Ebâ Butayn'ın, Bûsîrî'nin *Kaşidetü'l-Bürde*'sinde Selefi akide ile bağdaşmayan, Dâvûd b. Circîs tarafından da desteklenen bazı hususları red için yazdığı *Te'sîsü't-takdîs fi keşfi şübühâtî İbn Circîs* adlı risâleye *Qurretü'l-'ayn fi'r-red 'alâ Bâ Butayn* adlı bir risâle ile cevap vermiştir. Bu esere de Abdurrahman b. Hasan *Beyânü'l-meḥacce fi'r-red 'ale'l-*

Lecce adıyla bir reddiye yazmıştır (*es-Sühubû'l-vâbile*, neşredeninin girişi, I, 67-69; Abdullah b. Abdurrahman el-Bessâm, III, 866). Ziriklî (*el-A'âm*, VII, 121-122) ve Kehhâle'nin (*Mu'cemü'l-mü'ellifin*, X, 227) müellife nisbet ettiği *en-Na'tû'l-ekmel bi-terâcimi aşhâbi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, İbnü'l-Gazzî diye tanınan Kemâleddin Muhammed b. Muhammed Şerîf el-Âmirî'ye (ö. 1214/1799) ait olup bu hatta muhtemelen her iki müellifin aynı adı ve nisbeyi taşımasından ve İbn Humeyd'in de aynı konuda bir kitabı bulunmasından kaynaklanmıştır. Nitekim Ziriklî'nin kaynak olarak gösterdiği *es-Sühubû'l-vâbile*'de de bu eser İbnü'l-Gazzî'ye nisbet edilmektedir (I, 174; II, 591, 844; III, 976).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Humeyd, *es-Sühubû'l-vâbile 'alâ darâ'ihî'l-Hanâbile* (nşr. Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd – Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Beyrut 1416/1996, I, 174, 185; II, 419, 591, 630-631, 644, 682-683, 735, 844; III, 976, 1192-1193; ayrıca bk. neşredeninin girişi, I, 11-111; İbn Şattî, *Muḥtaşaru Tabakâti'l-Hanâbile* (nşr. Fevâz ez-Zemerlî), Beyrut 1406/1986, s. 192; Ebû'l-Hayr Abdullah Mirdâd, *el-Muḥtaşar min Kitâbi Neşri'n-nevr ve'z-zehar fi terâcimi efâzîli Mekke mine'l-karni'l-âşir ile'l-karni'r-râbi' 'aşer* (nşr. M. Saîd el-Âmûdî – Ahmed Ali), Cidde 1986, s. 423-425; Abdullah b. Ali es-Sübeî, *ed-Dürü'l-münâddad fi esmâ'i kütübi mezhebi'l-İmâm Ahmed* (nşr. Câsim ed-Devserî), Beyrut 1410/1990, s. 65; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 196, 812; Ziriklî, *el-A'âm*, VII, 121-122; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, X, 227; Abdullah b. Abdurrahman el-Bessâm, *'Ulemâ'ü Necd hilâle sitteti kürûn*, Mekke 1398, II, 600; III, 862-870; Ömer Abdülcebbar, *Siyer ve terâcimü'ulemâ'nâ fi'l-karni'r-râbi' 'aşer*, Cidde 1403/1982, s. 200; Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 376, 519-520; II, 729; Âtik b. Gays el-Bilâdî, *Neşri'r-reyâḥîn fi târihi'l-beledi'l-emin*, Mekke 1415/1994, II, 623; Abdullah b. Abdurrahman el-Muallimî, *Mu'cemü'l-mü'ellifin maḥtûḥâtî Mektebeti'l-Haremi's-şerîf*, Riyad 1416/1996, s. 59-60; Ferhat Koca, "Hanbelî Mezhebi", *DİA*, XV, 532, 544.

ŞÜKRÜ ÖZEN

İBN HURDÂZBÎH

(ابن خردادبه)

Ebû'l-Kâsim Ubeydullah b. Abdillâh b. Hurdâzbih (ö. 300/912-13)

Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik adlı eseriyle tanınan İslâm coğrafyacısı.

Eserleri günümüze ulaşan İslâm coğrafyacılarının en önemli ilk temsilcisidir. Büyük babası Abbâsîler'in ilk döneminde İslâmiyet'i kabul eden bir Mecûsî-